

**A FIATALOK FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSEL KAPCSOLATOS
ISMERETEINEK ÉS KÖRNYEZETTUDATOS MAGATARTÁSÁNAK
KVALITATÍV VIZSGÁLATA**

**Qualitative Analysis of Young People's Knowledge About Sustainable Development and
Their Environmental Consciousness Attitude**

SZÚCS Viktória – HÁMORI Judit

Összefoglalás

Az emberi tevékenységek hatására bekövetkezett környezeti károk helyrehozásának, illetve helyzetük romlásának megállításához a fogyasztói társadalom fenntartható irányába történő elmozdítása elengedhetetlen. A fiataloknak, mint a jövő generációjának tudatformálása szerves eleme ennek a folyamatnak.

A fiatalok fenntartható fejlődéssel és környezettudatos magatartással kapcsolatos ismereteinek és attitűdjének feltárásának, valamint az eredmények alapján a célcsoportok attitűdformálási lehetőségeire és irányaira történő rámutatás céljából fókuszcsoporthoz interjúkat végeztünk.

Az eredmények rámutattak, hogy a két vizsgált korcsoport meglévő ismeretei között csak kisebb eltérések figyelhetők meg. A hallgatók észreveszik az őket körülvevő környezeti problémákat, azonban személyes felelősségük kevésbé tudatosul bennük, nem érznek elég motivációt a cselekvésre. A fiatal felnőttek már inkább hosszú távra gondolkodnak, azonban belőlük is hiányzik a felelősségvállalás. A fiatalok számára utat kell mutatni a helyes gyakorlat megvalósításának érdekében, egyértelművé kell tenni a személyes cselekvési pontokat. A siker érdekében a hiteles információk biztosítása elengedhetetlen, amely során

kiemelt figyelmet kell fordítani – a korosztály jellemzőit figyelembe véve – a gyakorlatiasságra, valamint az interaktivitáson és emocionális üzeneteken alapuló marketingkommunikációs eszközök alkalmazására is. A fiatalok tudatformálása során nem a fogalmak pontos ismeretét kell megcéloznunk, hanem hogy az ismeret hatására olyan cselekvési motiváció alakuljon ki, amely későbbiekben mindennapi életük során rendszeres gyakorlatban tud megnyilvánulni. Továbbá szem előtt kell tartanunk, hogy az „elméleti gyakorlatiasság” lassan épül be a mindennapi rutinba, amely eredménye csak később fog megmutatkozni.

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, környezettudatosság, ökológiai lábnyom, fókuszcsoporthoz beszélgetés

Jel Kód: Q01, Q20, Q56

Abstract

In order to amend for the environmental damages emerged as a result of the human activities and to stop its further destruction, moving the consumer society into the sustainable direction is essential. Mind shaping of the young people, as the generation of the future, is an elemental part of this process.

For the reveal of young people's knowledge regarding the sustainable development and their environmental consciousness attitude, as well as for the point out of the attitude formation's possibilities focus group interviews were done.

Only minor differences were observed between the analysed age groups' current level of knowledge. Students notice the environmental problems; however their personal responsibility is not realized and they do not feel enough motivation for the action. Young adults are already thinking in the long run, but they are lack of responsibility, too. To achieve the appropriate practice the line of bearing must be shown and the personal action points must be disambiguated. In favour of success ensuring of the authentic

information is essential. In the course of providing information outstanding attention has to be paid – with taking into consideration the particularities of the different age groups – to the practicality as well as to the utilization of interactivity and emotional messages based marketing communication tools. Instead of the teaching of the exact meaning of the definitions, knowledge should be turned into action motivation, which later may be manifested in an everyday practice. However there is no getting away from the fact that the 'theoretical practice' becomes a part of the everyday routine slowly, which result will be realized later on.

Keywords: *sustainable development, environmental consciousness, ecological footprint, focus group interview*

Bevezetés

A termelés és a fogyasztás látható nyomokat hagy és gyakran visszafordíthatatlan károkat okozhat környezetünkben, amely korlátozza a népesség jövőbeli lehetőségeit (VÁGÁSI, 2000), vagyis gátat szabhat a fenntartható fejlődésnek. A fenntarthatóság ökológiai lábnyomunk csökkentése révén biztosítható lenne, amely a felhasznált erőforrásokkal történő takarékosabb gazdálkodást, a hulladék képződésének csökkentését, valamint a környezetre káros hatást gyakorló kibocsátások mérséklését kívánja meg (FARKAS, 2013). A fentiekből kifolyólag a fogyasztók környezettudatos magatartásának jelentősége is felértékelődik, hiszen ha társadalmi igényként jelentkezik a fenntarthatóságra törekvés, a gazdasági szereplők és a döntéshozók ezen elvárásokat nem hagyhatják figyelmen kívül. A környezettudatos fogyasztói magatartás fontos eleme, hogy a fogyasztók mennyire ismerik a termelés, fizikai elosztás vagy a fogyasztás környezeti hatásait és következményeit, illetve ennek tudatában milyen magatartást tanúsítanak (VÁGÁSI, 2000).

Egyes fogyasztói magatartást vizsgáló felmérések arra mutatnak rá, hogy a fogyasztói társadalmakban megjelennek azok a csoportok, melyek értékrendjében megtalálhatók a fenntartható életstílus alapjául szolgáló jellemzők. A tudatos fogyasztói magatartással leginkább az úgynevezett LOHAS (*Lifestyle Of Health And Sustainability*) szegmens jellemezhető, ami olyan hibrid életstílust² kialakított fogyasztói csoportot takar, amely a fenntarthatóság elve iránt elkötelezett és a fő attitűdformáló tényezői a környezet, a társadalom és a társadalmilag felelős életvitel (FRENCH-ROGERS, 2006; KREEB et. al, 2008). RÁCZ 2013-ban végzett magyarországi reprezentatív felmérése szerint a LOHAS értékrenddel bíró szegmens aránya hazánkban közel 8%, amelyből a fenntartható életstílus iránt legelkötelezettebb értékrendű fogyasztók csupán 4%-ot tesznek ki.

² A hibrid életstílusban különböző jellemzők egyesülnek, mint például az egészség, az élménykeresés, az individualizmus (Rác, 2013).

Nemzetközi és hazai felmérések alapján az energiával kapcsolatos tudatosság, a megújuló energiaforrásokhoz köthető pozitív gazdálkodás, valamint ezzel együtt a környezettudatos magatartás a kívánatosnál jóval alacsonyabb szintű honfitársaink körében (DOMÁN – TAMUS, 2014; EUROSTAT, 2014; TÖRÖCSIK et al., 2014; ÉLELMISZER ONLINE, 2015). A fenntartható fejlődés területén végzett felmérések igazolják, hogy a magyar résztvevők többnyire nincsenek tisztában a fogalom pontos jelentésével (KÓRIK, 2014; SCHMUCK, 2010). SCHMUCK (2010) eredményei alapján leggyakrabban a gazdasági növekedéssel (26%) és az anyagi jólét folyamatos gyarapodásával (22%) hozzák kapcsolatba, és csak minden ötödik állampolgár véli úgy, hogy a ma és a jövő generációk szükségleteinek kielégítésének lehetőségét jelenti (SCHMUCK, 2010). KÓRIK (2014) némileg kedvezőbb eredménye alapján a vizsgálatban résztvevők 82%-a „környezetvédelmi, gazdasági és társadalmi kérdésekkel foglalkozó tudománynak” vélte a fenntartható fejlődést. Az ökológiai lábnyom kifejezéssel honfitársaink csupán fele találkozott és pontos definícióját alig minden ötödik lakos ismeri (ÉLELMISZER ONLINE, 2015). VALKÓ (2003) fiatalok körében végzett felmérése alapján a válaszadók közel negyede mutatott pontos ismeretet a fenntarthatóság fogalmával kapcsolatban. TAKÁCS-GYÖRGY és szerzőtársai (2015) némileg kedvezőbb eredményt tapasztalt, amely szerint a főiskolai hallgatók több mint fele rendelkezett valós ismerettel a fenntarthatóságról. Az EUROBAROMETER 2011-ben végzett reprezentatív felmérése szerint a magyarok úgy vélték, hogy környezetükért azzal tehetnek a legtöbbet, ha szelektíven gyűjtik a szemetet, igyekeznek energiafogyasztásukat csökkenteni, valamint ha autó helyett a tömegközlekedést választják.

A környezettudatos viselkedést számos tényező befolyásolhatja, mint a kulturális orientáció, az értékek, hiedelmek és normák, pszichológiai, gazdasági és a szocio-demográfiai jellemzők (PEATTIE, 2010). NAGY (2012) vizsgálatai alapján a környezettudatos magatartásra a legerősebb közvetlen hatást a környezettudatos magatartási szándék gyakorolja, amelyet a környezeti értékek befolyásolnak. Továbbá az ismeretek jelentős befolyást gyakorolnak a környezetvédelemmel kapcsolatos attitűdök és értékek kialakulásában, és így a környezetbarát viselkedés kialakításában (NAGY, 2012; IZAGIRRE-OLAIZOLA, 2015). A szelektív szemétyűjtésben történő részvétel összefüggésben van a kényelemmel és az elérhetőséggel (DOMINA – KOCH, 2002), vagyis a könnyen megoldható lehetőségek növelik a háztartások szelektív hulladékgyűjtésben való részvételi hajlandóságát (HALVORSEN, 2012).

DIAMANTOPOULOS és szerzőtársai (2003) irodalmi összegzése során néhány esetben talált a kor, illetve a környezeti ismeret közötti pozitív kapcsolatot megerősítő tanulmányt, amelyek a fiatalok részletesebb ismeretét igazolták. A kor és a környezettudatos attitűd, valamint cselekvés között negatív kapcsolat található (DIAMANTOPOULOS et al., 2003; DOMÁN – TAMUS, 2014; ÉLELMISZER ONLINE, 2015), azaz jellemzően a fiatalabbak azok, akik felvilágosultabbak e téren, amely mutatja a téma jelentőségének napjainkban való felértékelődését. Az iskolai végzettség tekintetében egyenes arányosság figyelhető meg a környezettudatossággal, vagyis a magasabb végzettséggel rendelkezők könnyebben megértik a környezeti kapcsolatokat, így a cselekvésre is hajlamosabbak (DIAMANTOPOULOS et al., 2003).

Környezetünk jövőjének szempontjából a fiatalok célzott oktatása és nevelése elengedhetetlen. A fiatalok mindennapjaik során rengeteg információval találkoznak, amelyek minduntalan felhívják figyelmüket a környezeti kockázatokra, a pazarló fogyasztási szokásaikra, valamint a Föld erőforrásainak végetségére. Körükben végzett eddigi felmérések rámutatnak, arra hogy a jövő generációja elméleti szinten nagyfokú környezeti tudatossággal rendelkezik, és környezettudatos elveket vall, azonban kevesen vannak, akik a gyakorlatban is tesznek valamit környezetükért (GREENFO, 2009). A helyzet javításának érdekében számos programot szerveznek, amelyek közül megemlíthető például az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) által létre hívott Zöld Óvoda-, és Ókoiskola program, amely célja a gyerekek,

diákok környezettudatosságának fokozása, valamint a környezet nevelési tevékenységek színvonalának növelése (OFI, 2015).

Jelen munkánk célja a fiatalok fenntartható fejlődéssel és környezettudatossággal kapcsolatos ismereteinek és attitűdjének feltárása, megismerése, valamint az eredmények alapján a célcsoportok attitűdformálási lehetőségeire és irányaira történő rámutatás volt. A vizsgálat eredményei alapjául szolgálhatnak a korcsoportra vonatkozó általános következtetések levonására, valamint további kvantitatív felmérések megalapozásához.

Anyag és módszer

Kutatási célkitűzéseink elérésének érdekében fókuszcsoporthoz vizsgálatokat végeztünk. A fókuszcsoporthoz fő célja, hogy a megfelelő célcsoport résztvevőivel – valamilyen ismerv alapján homogén csoportokban – végzett beszélgetés során betekintést nyerhetünk a számunkra fontos kérdéskörbe. A technika értékét tovább növeli a szabadon folyó csoportbeszélgetések előre nem várt eredményei (MALHOTRA, 2009).

A szocio-demográfiai (pl. kor, végzettség) okokból adódó eltérések azonosításának érdekében a fókuszcsoporthoz megkérdeztük középiskolások és egyetemisták körében külön végeztük.

Középiskolás diákok részvételével négy csoportos beszélgetést végeztünk. Vizsgálatunkat két neves budapesti gimnázium, illetve egy vidéki gimnázium (Gyöngyös) és egy vidéki szakközépiskola (Pécs) diákjainak bevonásával végeztük el. A felmérésbe az etnikai kisebbség bevonását is fontosnak tartottuk, így felkerestük az ország egyetlen alapítványi roma gimnáziumát is (Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium, Pécs). A középiskolákban végzett interjúkon 8-9 fős csoportok formájában 15-18 év közötti fiatalok vettek részt. Nemek tekintetében a csoportok vegyesek voltak, szerepelt köztük kollégista, illetve szülőkkel közös háztartásban élő diák is.

A fiatal felnőttek (18-28 év közötti korosztály) körében három darab fókuszcsoporthoz felmérés került lebonyolításra, mindhárom csoportban egyenként hat fő részvételével. A csoportokban férfiak és nők vegyesen vettek részt. A fókuszcsoporthoz interjúk lebonyolítása Budapesten történt. A csoportok összeállításakor szempont volt, hogy a résztvevők között legyenek vidéki érintettségű (jelenleg a fővárosban él, de vidékről származik) fiatalok is.

A csoportos beszélgetések során először megkértük a résztvevőket, hogy soroljanak fel öt környezettudatossággal kapcsolatos fogalmat, majd a fenntartható fejlődés és az ökológiai lábnyom fogalmának témaköreiben végeztünk asszociációs játékot, hogy rálátást kapjunk tájékozottságukra, ismereteik mélységére. Az interjú második felében a fiatalok attitűdjét, személyes érintettségét kívántuk megismerni, valamint a környezettudatos gyakorlatokról, és az akadályozó tényezőkről folytattunk beszélgetést.

Az adatok elemzését gyors módszerrel végeztük az interjúkon készült jegyzetek alapján, valamint a rögzített hangfelvételeket az idézetek pontosításának érdekében visszahallgattuk. Az interjúk végeztével a moderátor és a kiíró röviden értékelt az elvégzett interjút („*debrief*”) (VICSEK, 2006), amelyeket az elemzés során figyelembe vettünk. A beszélgetéseket kvalitatív tartalomelemzéssel értékeltük, míg szóasszociációk esetében az említés gyakoriságát vizsgáltuk.

Fontos kiemelni, hogy a fókuszcsoporthoz felmérések során fő célunk volt a korcsoport tekintetében az ismeret, illetve a legfontosabb attitűdöt és magatartást befolyásoló tényezők feltárása, azonban eredményeink a módszer kvalitatív jellegéből és a kis elemszámból adódóan nem általánosíthatók, viszont további kvantitatív vizsgálatokhoz megfelelő alapot biztosítanak.

Eredmények

Az interjúk eredményeinek ismertetése során külön mutatjuk be a középiskolások és a fiatal felnőttek fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismereteit, attitűdjét. A fókusz beszélgetés során végzett asszociációs játékok eredményeit – a felmerült gondolatok széles köre miatt – témakörökbe csoportosítva értékeljük.

A középiskolás korosztály környezettudatossággal kapcsolatos ismeretei és attitűdje

Első lépésként spontán említések által ismertük meg, hogy az egyes csoportok szereplői mennyire vannak tisztában a „környezettudatosság”, „fenntartható fejlődés”, valamint az „ökológiai lábnyom” fogalmával.

A legtöbb **környezettudatossággal** kapcsolatos fogalmat a két budapesti középiskola tanulói említették, míg a két vidéki iskola tanulói kevesebbet, illetve körükben közel azonos témakörök kerültek szóba. Ez arra utal, hogy az általunk vizsgált fővárosi iskolákban tanuló hallgatók többet találkozhatnak az iskola keretein belül, vagy azon kívül a környezetvédelem problémájával. Az információhiány, illetve az alaposabb információra való igény a vidéki gimnázium két tanulója esetében merült fel.

A legtöbb környezettudatossággal kapcsolatban említett fogalom a **hulladékkezelés** témakörét érintette (összesen 51 említés). Ezen belül a szelektív „hulladékgyűjtés” (24 említés), a „szemetelés” (17 említés), az „újrahasznosítás” (8 említés), „csak lebomló anyagokat dobjunk el az utcán” (2 említés) került legtöbb esetben szóba.

Összesen 29 említés valamilyen **környezetvédelemhez köthető tevékenységgel** volt kapcsolatos, úgy, mint a „közlekedés okozta szennyezés csökkentése” (kevesebb autó használat) (12 említés), a „légszennyezettség csökkentése” (9 említés), a „természetvédelem” (5 említés), illetve a „vízszennyezettség csökkentése” (3 említés). A kevesebb autó használat szükségessége csak a fővárosi tanulóknál merült fel, vélhetően a főváros forgalma miatt ők érzik igazán a probléma súlyát.

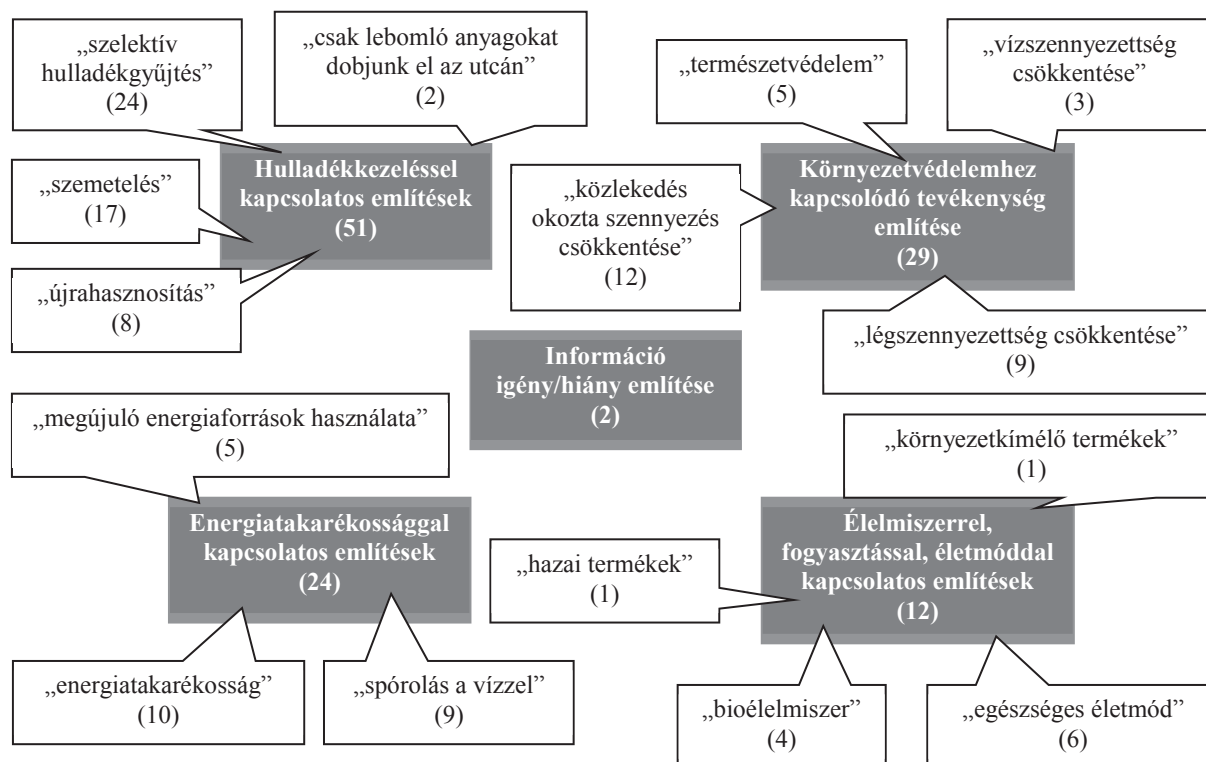
24 olyan említés született, amely az **energiatakarékossággal** volt kapcsolatban („energiatakarékosság” 10 említés, „spórolás a vízzel” 9 említés, „megújuló energiaforrások használata” 5 említés), melyen belül a „megújuló energiaforrások használata” csak a budapesti tanulók körében merült fel.

A környezettudatosságot az **élelmiszerekkel, fogyasztással, vagy életmóddal** (12 említés) túlnyomórészt szintén inkább a fővárosi fiatalok kötötték össze („egészséges életmód” 6 említés, „bioélelmiszer” 4 említés, „hazai termékek” 1 említés, „környezetkímélő termékek” 1 említés). A „bioélelmiszereket”, a „hazai termékeket” és a „környezetkímélő termékeket” ismét csak a budapesti tanulók említették (1. ábra).

A környezettudatosság területéhez képest a **fenntartható fejlődés**³ témájában jóval kevesebb asszociáció született, ez a fogalom kevésbé volt ismert a tanulók számára. A fenntartható fejlődés fogalmát nem meglepő módon leginkább a környezetvédelemmel kapcsolatos fogalmakkal hozták összefüggésbe a középiskolai hallgatók (8 említés), de 5 alkalommal került megemlítésre a „hosszú távú fejlődés”, valamint 6 alkalommal az „összefogás jelentősége” és 4 esetben a „megújuló energiahordozók” is. Fontos kiemelni, hogy a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban szinte csak a budapesti gimnáziumok hallgatóinak voltak konkrétabb ismeretei, a vidéki gimnáziumok hallgatóitól mindössze 2-2 asszociáció

³ A fenntartható fejlődés olyan fejlődési folyamat (földké, városoké, termelési folyamatoké, társadalmaké stb.), ami „kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy csökkentené a jövő generációk képességét, hogy kielégítsék a saját szükségleteiket” (World Commission on Environment and Development, 1987).

született, ebből 3 a „jó dolog” megfogalmazás volt. A hallgatók közül öten vallották be, hogy nem tudják pontosan, mit is jelent a kifejezés.

1.ábra: A középiskolások által említett környezettudatossággal kapcsolatos fogalmak

Forrás: Saját szerkesztés

A középiskolai tanulók közül egy fő pontosan le tudta írni az **ökológiai lábnyom** fogalmát⁴, de a legtöbb hallgató csak általános környezetszennyezéssel kapcsolatos állításokat társított a kifejezéshez („hogyan hagyjuk környezetünket” 6 említés, „környezetszennyezés” 5 említés, „környezettel, természettel kapcsolatos fogalom” 3 említés). 6 tanuló kapcsolta össze a „fogyasztói életvitellel” és a „pazarlással” a fogalmat, illetve ketten említették, hogy a környezetszennyezés megelőzése érdekében kellene lépéseket tenni. Két fő társította a „globális felmelegedést” és az „ózonlyukat” az ökológiai lábnyomhoz. Öt tanuló ismerte be, hogy ugyan hallotta már a kifejezést, de nem tudja meghatározni, hogy mit takar, valamint négy fő volt, aki csak annyit tudott társítani a fogalomhoz, hogy ez valószínűleg „negatív dolgot takar”. Érdeemes megjegyezni, hogy a legtöbb ismerettel, vagy asszociációval a budapesti gimnáziumok diákjai bírtak ebben az esetben is.

A középiskolai tanulók környezettudatos gyakorlata, akadályozó tényezők

A tanulók gyakorlatáról történő beszélgetés során kiderült, hogy egyik iskola tanulója sem tartotta magát igazán környezettudatosnak, azonban kevés volt az a diák, aki egyáltalán nem mutatott érdeklődést a téma iránt. A legtöbben kisebb dolgokkal próbálnak hozzájárulni a környezetük megóvásához, de saját környezettudatosságuk jellemzése során a legtöbb esetben

⁴ Az ökológiai lábnyom egy [erőforrás-menedzselésben](#) és [társadalomtervezésben](#) használt érték, ami kifejezi, hogy adott [technológiai](#) fejlettség mellett egy emberi [társadalomnak](#) milyen mennyiségű földre és vízre van szüksége önmaga fenntartásához és a megtermelt hulladék elnyeléséhez.

a „lehetnék jobban is környezettudatos” kijelentés hangzott el. A leginkább a hallgatók az energiatakarékosságra fordítanak figyelmet, pl. kihúzzák a mobiltelefon töltőt, ha nem használják, elzárják a vizet fogmosás közben, leoltják a villanyt, ha nem tartózkodnak a helyiségben és igyekeznek nem eldobni a szemetet az utcán.

A szelektív szemétyűjtés gyakorlatára is csak kis mértékben fordítanak figyelmet mind az iskolában, mind pedig otthon. Ha szelektálják a szemetet, leginkább a műanyag palackot és üveget gyűjtik, a papír hulladékot pedig főként az iskolai papírgyűjtésre viszik – ami jelzi, hogy az efféle kezdeményezések az iskolák részéről hatékony módszerei lehetnek a környezettudatos magatartásra nevelésnek. Egyéb iskolai programok alkalmával is (pl. palackgyűjtés, „vásárolj magyar almát” program) szívesebben fordítanak időt és energiát a környezettudatos viselkedésre. A tanulók alapvető problémának tartják a szelektív gyűjtés feltételeinek hiányát. Gyakran hiányoznak a szelektív szigetek, vagy, ha vannak is, úgy vélik azok gyakori ürítése nincs megoldva. Sajnálatos módon a diákoknak az a meggyőződése, hogy ha mégis elszállítják a szelektíven gyűjtött hulladékot, azokat összeöntik, és így feleslegesnek érzik a szétválogatásukra fordított időt és energiát. Sokan szóvá tették, hogy a szelektív szigetek környékén sok kommunális szemet halmozódik fel, az emberek nemtörődömsége és helytelen hozzáállása miatt.

Az energiatakarékosság hiányának legfőbb okaként a rossz otthoni gyakorlatot, valamint az energiatakarékos termékek magas árát nevezték meg (az utóbbit főleg az vidéki szakközépiskolákban említették).

Az interjúk során fontosnak tartottuk kitérni a környezettudatosság étel- és ital-fogyasztásban való megnyilvánulására is. A tudatos étel- és ital-fogyasztási magatartásra nevelés fiatal korban el kell kezdődjön, hogy az beépüljön az értékrendbe és az életmódba. Azonban a tanulók általában nem rendelkeznek még saját jövedelemmel, így nem feltétlenül az ő döntésük, hogy milyen étel- és ital-fogyasztanak. Ezért az interjúk során megkérdeztük, hogy milyen gyakran vesznek részt az étel- és ital-fogyasztásban, és ha vásárolnak, milyen szempontokat vesznek figyelembe termék-választáskor. A válaszok alapján kiderült, hogy az egyik budapesti gimnázium tanulói a „minőség” és az „ár” mellett a „hazai” és „biotermékeket” nevezték meg, mint választást befolyásoló tényezőt, viszont a másik budapesti iskolában a „hazai eredet”, vagy a „biotermék” már nem volt meghatározó tényező. A vidéki iskolákban főként az „ár” játssza a legfontosabb szerepet termék-választáskor, de míg az a vidéki szakközépiskolában megemlítették a „hazai eredetet” is, addig a vidéki gimnázium diákjai számára ez egyáltalán nem kapott hangsúlyos szerepet. Annak ellenére, hogy a diákok említették a hazai termékek preferenciáját, azok környezetvédelemmel kapcsolatos vonatkozásainak (szállítással kapcsolatos környezetterhelés csökkenése) csak egy-két tanuló volt tudatában.

Általánosságban elmondható, hogy a tanulók alapvető problémának látják a saját ismereteik hiányát, a motiválatlanságot és „lustaságot”. Bár ők nyitottak a környezettudatos gyakorlat elsajátítására, egyöntetű hozzáállásuk: „én minem csináljam, ha más nem”.

Általános attitűd a tanulók részéről a felelősség hárítása. A probléma legfőbb felelősének a politikai döntéshozókat, az általános gazdasági és társadalmi helyzetet, a vállalatokat és a médiát látják, saját magukat csak másodlagosan érzik érintettnek ebben a témában.

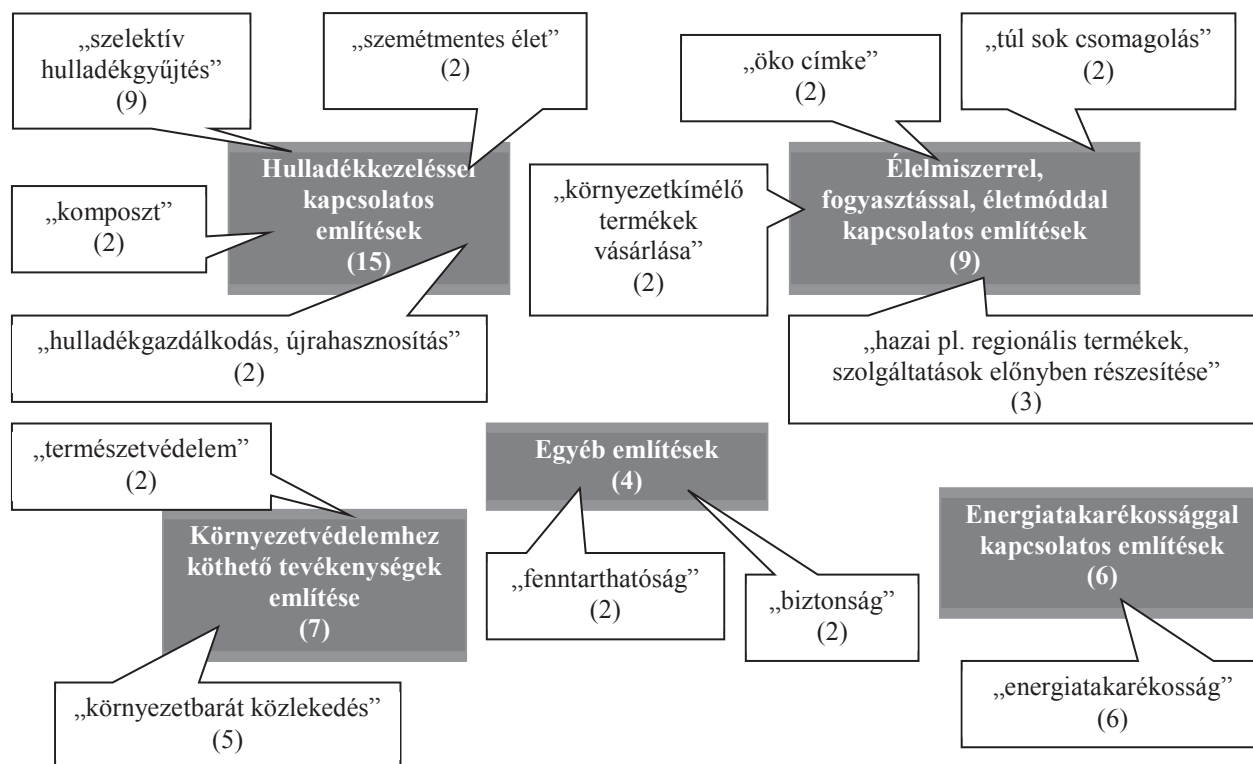
Következtetések a középiskolásokkal végzett interjúk alapján

Az interjú során kiderült, hogy a tanulók nyitottak a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos problémakörök, illetve azok megoldási lehetőségeinek megismerésére. A helyes gyakorlat egyik fő akadálya, hogy hiányos ismerettel rendelkeznek, és nem tudnak olyan releváns információforrásokról, ahonnan érdemben tájékozódni tudnának, „egyik helyen ezt mondják, másik helyen azt”. Ismereteiket főként a közösségi oldalakról, az internetről (pl. facebook,

google) és barátaitól szerzik. Környezetvédelemmel kapcsolatos oktatás csak a két budapesti középiskolában fordult elő valamilyen formában. Az asszociációk tekintetében megállapítható, hogy mindhárom esetben („környezettudatosság”, „fenntartható fejlődés” és „ökológiai lábnyom”) nehezen tudnak elvonatkoztatni a környezetterhelés témakörétől. Pozitívumként említenék meg, hogy bár otthon gyakori a rossz példa, a tanulók hajlandóak „rászólni” a helytelenül cselekvő szülőkre. A példamutatást egyöntetűen hiányolják, de meghatározónak éreznék magatartásuk szempontjából.

A fiatal felnőttek környezettudatossággal és fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismeretei és attitűdje

A 18-28 éves korosztály körében a **környezettudatosság** kapcsán szintén a **hulladékkezeléssel kapcsolatban** merült fel a legtöbb asszociáció (összesen 15 említés, ezen belül „szelektív hulladékgyűjtés” 9 említés, „hulladékgazdálkodás, újrahasznosítás” 2 említés, „szemémtmentes élet” 2 említés, „komposzt” 2 említés). Azonban e korcsoportra inkább jellemző volt, hogy **élelmiszerrel, fogyasztással és életmóddal kapcsolatos** fogalmakat köt össze a környezetvédelemmel (összesen 9 említés, ezen belül „hazai pl. regionális termékek, szolgáltatások előnyben részesítése” 3 említés, „öko címke” 2 említés, „környezetkímélő termékek vásárlása” 2 említés, „túl sok csomagolás” 2 említés), amely betudható annak, hogy ez a korosztály már maga intézi a bevásárlást, többnyire önállóan vezet háztartást, így e téren tájékozottabb. **Környezetvédelemhez köthető tevékenység** 7 alkalommal („környezetbarát közlekedés” 5 említés, „természetvédelem” 2 említés), az **energiatakarékosság** pedig 6 alkalommal merült fel. Megemlítendő, hogy az **egyéb asszociációk** között két-két esetben előfordult a „fenntarthatóság” fogalma, valamint a „biztonság” is (2. ábra).

2. ábra: A fiatal felnőttek által említett környezettudatossággal kapcsolatos fogalmak

Forrás: Saját szerkesztés

A tanulókhoz hasonlóan a fiatal felnőttek is a **környezetvédelemmel** hozták leggyakrabban összefüggésbe a **fenntartható fejlődés** fogalmát (összesen 12 említés, ezen belül „környezetvédelem” 5 említés, „természeti értékek megóvása” 3 említés, „környezettudatosságra oktatás” 2 említés, „széndioxid kibocsátás csökkentése” 2 említés). Továbbá 9 alkalommal **energiatakarékossággal** kapcsolatos fogalmak is szóba kerültek („energiatakarékosság” 4 említés, „alternatív energiaforrások” 3 említés, „új, környezetbarát és hatékony technológiák” 2 említés). A **hulladékgazdálkodás** témája 5 fő részéről merült fel. A fiatal felnőttek részéről 2 fő említette az ökológiai lábnyom fogalmát a **fenntartható fejlődéssel** kapcsolatban, a hosszú távú gondolkodást, tudatos, jövőbe tekintő életmódot négyen említették.

Az **ökológiai lábnyom** fogalmának tekintetében a fiatal felnőttek tájékozottsága hasonló képet mutatott, mint a középiskolai hallgatóké. Többnyire azt emelték ki, hogy a környezettudatosságra törekvéssel és az energiatakarékossággal, illetve a túlfogyasztással van összefüggésben a fogalom, de pontosabb meghatározást nem tudtak adni. Elhangzott a „minél kevesebb környezetszennyezés” (6 említés), „biológiai, ökológiai egyensúly, élővilág hosszú távú megőrzése” (4 említés), „környezettudatosság” (3 említés), „energiahasználat” (3 említés), „kerékpárral közlekedés” (2 említés), „szállítással járó környezeti ártalom” (2 említés), „ivóvíz és vízhasználat” (2 említés), „termőföld használat” (2 említés), „élelmiszer túlfogyasztás” (2 említés), „hulladékhasznosítás” (2 említés), „elrettentő” (2 említés), valamint a „hosszú távú gondolkodás” (2 említés).

A fiatal felnőttek környezettudatos gyakorlata, akadályozó tényezők

A 18-28 éves korosztályú fókuszcsoporthoz szereplők közül senki nem tartotta magát egyértelműen környezettudatosnak. A leggyakrabban az erre vonatkozó a kérdésre a „racionális keretek között környezettudatos vagyok” megfogalmazással válaszoltak. A gyakorlatban lehetőségeikhez mérten szelektíven gyűjtik a szemetet, tömegközlekedést, vagy kerékpárt használnak közlekedésre, illetve takarékoskodnak az energiával, de ennek oka nem csak a környezetkímélő életmód, hanem inkább a saját pénzüikkel való takarékoskodás.

A fiatal felnőttek az élelmiszerek vásárlásánál gyakori szempont volt a „megszokott márkák” és az „íz” mellett az „adalékanyagok lehetőség szerinti elkerülése”, és a „magyar eredet” fontossága. A hazai eredet preferálásánál azonban leginkább az élelmiszerek ízletességét, megbízhatóságát, valamint a hazai gazdaság támogatását tartják fontosnak, a kevesebb környezetterheléssel járó szállítási távolság csökkenését inkább utólag említették, kevésbé tartották azt mérvadónak. Az „élelmiszer-pazarlást” mindhárom csoportban negatívan ítélték meg, ennek ellenére beismerték, hogy előfordul, hogy élelmiszert dobnak ki. Azok, akik tudatosabban cselekednek e téren leginkább lefagyasztyják az élelmiszert, illetve bevallásuk szerint csak romlott élelmiszert dobnak ki.

A környezettudatos gyakorlat kialakításának akadályaként a 18-28 éves korosztálynál – a fiatalabbakhoz hasonlóan – a kényelmességet (pl. „Ha a szelektív gyűjtő 200 méterrel távolabb lenne, már nem hordanám oda a szemetet”), az időhiányt, illetve a felelősség másra hárítását lehet megnevezni (multinacionális vállalatok, olajlobby stb.). A fiatalokhoz hasonlóan itt is felmerült a szelektív hulladékgyűjtés megoldatlansága: „ha szelektíven is gyűjtjük, összeöntve viszik el”. A túlfogyasztás okaként a fogyasztásra buzdító reklámokat említették, az így megnövelt igényeket, a profitorientált termelést. Többek vélekedtek úgy, hogy hazánkban ez a környezettudatos gyakorlat a mindennapokban még csak kialakulóban van, itt is lemaradásaink vannak csakúgy, mint más területeken. Többen voltak, akik úgy vélekedtek, hogy az államnak kellene nagyobb szerepet vállalnia a környezetszennyezés megakadályozásában (pl. szabályozások, büntetések, oktatás). Minden csoportban felmerült, hogy a környezettudatos életmód költségesebb és nem engedhetik azt meg maguknak.

Kiemelendő, hogy többen válaszolták, hogy egy terméknek nem elég, hogy „csak” környezetkímélő legyen, valamilyen pluszt is kell nyújtania, ha magasabb az ára. Az elmondottak szerint a környezetkímélő technológiákba (pl. napkollektor) való befektetés nagyon költséges, csak hosszú távon térül meg, így kevesen engedhetik csak meg maguknak.

Következtetések a fiatal felnőttekkel végzett interjúk alapján

A fiatal felnőttekkel végzett interjúkból kiderült, hogy bár fontosnak tartják a témát, kevésbé tartják magukat ez irányban elkötelezettnek, a „racionális keretek közötti” környezettudatosságot érzik magukra jellemzőnek. Megfigyelhető volt, hogy a külföldön szerzett környezettudatos életmóddal kapcsolatos tapasztalat – két résztvevő esetében – jelentősen pozitív irányba alakította a résztvevők fenntartható életmóddal kapcsolatos attitűdjét. Az interjú alanyok szerint nagy szerepe van a helyes magatartás kialakításában az oktatásnak gyermekkorban és felnőttkorban egyaránt. Ennek ellenére a fenntartható életmóddal kapcsolatos programokra kevésbé voltak nyitottak az idősebb korosztály résztvevői, mert szerintük „túl sokat hallottak már a témáról, inkább cselekedni kellene”. Leginkább olyan rendezvények vonzanák őket, amelyek interaktívak, vagy ahol gyakorlatban ténylegesen hasznosítható ismereteket tudnának szerezni (pl. tanácsadás formájában), de „semmiképp sem még egy előadásra” lennének kíváncsiak.

Összegzés

A fiatalok körében végzett fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során a két vizsgált korcsoport (középiskolások és fiatal felnőttek) résztvevői nem tettek tanúbizonyságot jelentősen eltérő ismeretről, illetve attitűdről.

A „környezettudatosság” a „fenntartható fejlődés” és az „ökológiai lábnyom” fogalmakat mindkét vizsgált korcsoport résztvevői a hulladékkezelés vonatkozásaival hozta főként kapcsolatba. A környezettudatosság hallatán a legtöbb fiatalnak a „szelektív hulladékgyűjtés” jutott az eszébe (1. táblázat). Ezen eredményünk összecseng NAGY (2005) megállapításával, amely szerint a szelektív hulladékgyűjtés, mint a környezettudatos viselkedés egy megnyilvánulási formája uralja a környezettudatos fogyasztókról alkotott nézeteket. Mindkét csoport résztvevői úgy vélekedtek, hogy kevésbé elkötelezettek a környezettudatos magatartás iránt, melynek fő okai a kényelmesség, illetve a felelősség másra hárítása. Fontos kiemelnünk, hogy a fiatalok tudatformálása során nem a fogalmak pontos ismeretét kellene elsődlegesen megcéloznunk, hanem hogy az ismeret hatására olyan cselekvési motiváció alakuljon ki, amely mindennapi életük során rendszeres gyakorlatban tud a későbbiekben megnyilvánulni.

A középiskolás fiatalok nyitott szemmel járnak, észreveszik az őket körülvevő környezeti problémákat, de kevésbé tudatosul bennük felelősségük, nem érznek elég erős motivációt a helyes cselekvésre és hiányolják a társadalmi összefogást a „jó ügy” érdekében. Az idősebb korosztály esetében bár valamivel nagyobb rálátásról és hosszabb távú gondolkodásról beszélhetünk, hiányoznak a pontos asszociációk, valamint jelentős szkepticizmus volt nálunk megfigyelhető a fenntartható fejlődés megvalósításában, valamint az egyén szerepének jelentőségével kapcsolatban. A fiatalok környezettudatos attitűd formálásában kulcs szerepe lehet a „sok kicsi sokra megy” elv alapján az egyén szerepére, jelentőségére történő rámutatásnak.

A korcsoportok tekintetében közös eredményként állapítható meg, hogy a szelektív hulladékgyűjtésben a kényelem fontos szempontként jelent meg (DOMINA – KOCH, 2002), illetve, hogy az elérhetőséget fokozó intézkedések kedvező hatást gyakorolhatnak cselekedetükre (HALVORSEN, 2012). A kényelmi szempontokat elősegíti a házhoz menő szelektív hulladékgyűjtés, amely nagyban hozzájárul a [2012. évi CLXXXV. törvény](#) egyik

céljának, hogy 2020-ig a háztartásokból származó üveg, fém, műanyag és papír hulladék 50%-át visszagyűjtsék és anyagában hasznosítsák. A középiskolás diákok előszeretettel vesznek részt szervezett gyűjtésekben (pl. papírgyűjtés), így ezen kezdeményezések kedvező hatást gyakorolhatnak a fiatalok környezettudatos attitűdjének formálásában.

1. táblázat: A középiskolások és a fiatal felnőttek környezettudatossággal, fenntartható fejlődéssel és az ökológiai lábnyom fogalmával kapcsolatos asszociációi

<i>Középiskolások</i>	<i>Fiatal felnőttek</i>
Környezettudatosság	
<i>Hulladékkezeléssel kapcsolatos említések</i>	
„szelektív hulladékgyűjtés” (24)	„szelektív hulladékgyűjtés” (9)
„szemetelés” (17)	„szeméttmentes élet” (2)
„újrahasznosítás” (8)	„hulladékgazdálkodás, újrahasznosítás” (2)
„csak lebomló anyagokat dobjunk el az utcán” (2)	„komposzt” (2)
<i>Környezetvédelemhez kapcsolódó tevékenység említése</i>	
„közlekedés okozta szennyezés csökkentése” (12)	„környezetbarát közlekedés” (5)
„légszennyezettség csökkentése” (9)	„természetvédelem” (2)
„természetvédelem” (5)	
„vízszennyezettség csökkentése” (3)	
<i>Energiatakarékossággal kapcsolatos említések</i>	
„energiatakarékosság” (10)	„energiatakarékosság” (6)
„spórolás a vízzel” (9)	
„megújuló energiaforrások használata” (5)	
<i>Élelmiszerrel, fogyasztással, életmóddal kapcsolatos említések</i>	
„egészséges életmód” (6)	„hazai pl. regionális termékek, szolgáltatások előnyben részesítése” (3)
„bioélelmiszer” (4)	„öko címke” (2)
„környezetkímélő termékek” (1)	„környezetkímélő termékek vásárlása” (2)
	„túl sok csomagolás” (2)
<i>Információ igény/hiány említése</i>	
„információ igény/hiány említése” (2)	
<i>Egyéb említések</i>	
	„fenntarthatóság” (2)
	„biztonság” (2)
Fenntartható fejlődés	
„környezetvédelemmel kapcsolatos” (8)	„környezetvédelem” (12)
„hosszú távú fejlődés” (5)	„energiatakarékosság” (9)
„összefogás jelentősége” (6)	„hulladékgazdálkodás” (5)
„megújuló energiahordozók” (4)	„hosszú távú gondolkodás, tudatos, jövőbe tekintő életmód” (4)
	„ökológiai lábnyom” (2)
Ökológiai lábnyom	
„hogyan hagyjuk környezetünket” (6)	„minél kevesebb környezetszennyezés” (6)
„környezetszennyezés” (5)	„biológiai, ökológiai egyensúly, élővilág hosszú távú megőrzése” (4)
„nem tudom” (5)	„környezettudatosság” (3)
„negatív dolgot takar” (4)	„energiahasználat” (3)
„környezettel, természettel kapcsolatos fogalom” (3)	„szállítással járó környezeti ártalom” (2)
„fogyasztói életvitel” (3)	„élelmiszer túlfogyasztás” (2)
„pazarlás” (3)	„ivóvíz és vízhasználat” (2)
„környezetszennyezés megelőzése” (2)	„hulladékhasznosítás” (2)
„globális felmelegedés” (2)	„termőföld használat” (2)
„ózonlyuk” (2)	„hosszú távú gondolkodás” (2)
	„elrettető” (2)

Forrás: Saját szerkesztés

Az interjúk során tehát a környezettudatosság tekintetében kisebb eltéréseket találtunk a két vizsgálatba bevont korcsoport között, valószínűleg nagyobb korbéli különbség esetében ez markánsabban megfigyelhető lett volna. A középiskolások interjúi során a fővárosi hallgatók körében a vidéki társaikkal szemben némileg részletesebb ismereti szintet tapasztaltunk. Azonban fontos megjegyeznünk, hogy az eltérés nem egyértelműen az iskolák helyének tudható be. A fővárosi interjúkat olyan neves intézményekben végeztük, ahol több figyelmet fordítanak a környezettudatossággal kapcsolatos ismeret átadásra (pl. különórák, versenyeken való részvétel). A területen hasonlóan aktív vidéki iskolák bevonása a vizsgálatba egyértelműbbé teheti a környezettudatos attitűdbeli eltérések magyarázatát.

A kutatás eredményei rámutatnak, hogy a célcsoportok számára irányt kell mutatni a helyes gyakorlat megvalósításához, a cselekvési pontokat ki kell emelni, valamint segítséget kell nyújtani a hiteles információforrások eléréséhez, figyelembe véve a fiatalok média használati szokásait. Ez utóbbi kiemelten fontos annak érdekében, hogy eloszthatóak legyenek a fenntartható magatartással kapcsolatos tévhitek, és erősebben érezzék az egyének a saját szerepük súlyát. Jelentős szerepe lehet a kommunikáció kialakításánál az interaktivitásnak, az emocionális hatású üzeneteknek, valamint – főleg a huszonéves korosztály esetében – a gyakorlatban hasznosítható ismereteknek. Azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az „elméleti gyakorlatiasság” lassan épül be a mindennapi rutinba, amely eredménye csak később fog megmutatkozni.

Fókuszcsoportos felmérésünk segítségével feltártuk a középiskolások és a fiatal felnőttek környezettudatossággal kapcsolatos ismeretét és legfontosabb attitűd és magatartás befolyásoló tényezőit, azonban eredményeink a módszer kvalitatív jellegéből és a kis elemszámú mintából adódóan nem általánosíthatóak. A továbbiakban érdemesnek tartjuk a jelen vizsgálat eredményeire alapozott kvantitatív felméréssel megvizsgálni az egyén meglévő ismeretei, attitűdje és környezettudatos gyakorlata közötti összefüggéseket, valamint, hogy az iskolák aktivitása, illetve az egyéb tapasztalatok mennyiben befolyásolják az egyén témával kapcsolatos ismereteit, magatartását. Érdemes továbbá reprezentatív minta segítségével kvantitatív módon vizsgálni a fenntartható fejlődéssel, környezettudatossággal kapcsolatban az egyes generációk ismereteit, attitűdjét és magatartását, hogy rálátást nyerhessünk az e témában megfigyelhető társadalmi jellegzetességekre, fejlődési tendenciákra.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük az interjúkban résztvevő diákoknak és fiatal felnőtteknek aktív részvételüket, valamint az iskolák tanárainak és Dr. Somogyi Zoltánnak a csoportok megszervezéséhez nyújtott segítségüket.

Hivatkozott források

- DIAMONTOPOULOS, A. – SCHLEGELMILCH, B. B. – SINKOVICS, R., R. – BOHLEN, G. M. [2003]: Can socio-demographics still play a role in profiling green consumers? A review of the evidence and an empirical investigation. *Journal of Business Research*, Volume 56. Issue 6. pp. 465-480.
- DOMÁN, SZ. – TAMUS, A. [2014]: Kvalitatív és kvantitatív kutatási eredmények a szélérőművek lakossági megítélésében. *Journal of Central European Green Innovation*. Volume 2. Issue 1. pp. 13-42.
- DOMINA, T. – KOCH, K. [2002]: Convenience and frequency of recycling – implications for including textiles in curbside recycling programs. *Environment and Behaviour*. Volume 34. Issue 2. pp. 216-238.

- EUROBAROMETER [2011]: Attitudes of European citizens towards the environment. Special Eurobarometer 365. European Commission, 73. On-line: http://ec.europa.eu/environment/pdf/ebs_365_en.pdf Letöltés dátuma : 2016. január.
- EUROSTAT [2014]: News Release 37/2014. 10 March, 2014. On-line: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5181358/8-10032014-AP-EN.PDF/91350d4a-4b57-4833-b9f0-32cfe0a6d360?version=1.0> Letöltés dátuma: 2016. január.
- ÉLELMISZER ONLINE [2015]: „Föld jövője” kutatás. 2015. június 18. On-line: http://www.elelmiszer.hu/cikk/fold_jovoje_kutatas Letöltés dátuma: 2016. január.
- FARKAS, J. [2013]: Az élelmiszer-feldolgozás fenntarthatóságának követelményei korunk globális kihívásainak összefüggésében. Élelmiszer Tudomány Technológia. LXVII. évfolyam. 3 szám. pp. 1-3.
- GREENFO [2009]: Zöld, vagy nem zöld a fiatal generáció? 2009. szeptember 4. On-line: http://greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=22323 Letöltés: 2016. január.
- HALVORSEN, B. [2012]: Effects of norms and policy incentives on household recycling: an international comparison. Resources, Conservation and Recycling. Volume 67. pp. 18-26.
- IZAGIRRE-OLAIZOLA, J. – FERNÁNDEZ-SANIZ, A. – VICENTE-MOLINA, A. [2015]: Internal determinants of recycling behaviour by university students: a cross-country comparative analysis. International Journal of Consumer Studies. 39. pp. 25-34.
- KÓRIK, K. [2014]: A magyar társadalom fenntarthatósággal kapcsolatos attitűdjének vizsgálata. Journal of Central European Green Innovation. Volume 2. Issue 3. pp. 61-80.
- MALHOTRA, N. K. [2009]: Marketingkutatás. Budapest. Akadémiai Kiadó. pp. 203-211.
- NAGY, SZ. [2005]: Környezettudatos marketing. PhD értekezés. Miskolci Egyetem. Miskolc. pp. 103-105.
- NAGY, SZ. [2012]: A környezettudatos magatartás vizsgálata. In: Piskóti I.(szerk.): Marketingkaleidoszkóp. ME Marketing Intézet. Miskolc. pp. 125-138.
- OFI [2015]: Ökoiskola. On-line: <http://www.ofi.hu/node/170934> Letöltés dátuma: 2016. január.
- PEATTIE, K. [2010]: Green consumption: behaviour and norms. Annual Review of Environment and Resources. Volume 35. pp. 195-228.
- RÁCZ, G. [2013]: Az értékek változásának és a fenntartható fejlődés trendjének hatása a hazai élelmiszerfogyasztásra. PhD értekezés. Szent István Egyetem. Gödöllő. pp. 147-148.
- SCHMUCK, E. (szerk.) [2010]: Jövőkereső. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Jelentése a magyar társadalomnak. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Titkára. pp. 14-16.
- TAKÁCS-GYÖRGY, K. – DOMÁN, SZ. – TAMUS, A. – HORSKÁ, E. – PALKOVÁ, Z. [2015]: What do the youth know about alternative energy sources – Case study from Hungary and Slovakia. Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development. Volume 4. Issue 2. pp. 36-41.
- TÖRŐCSIK, M. [2006]: Fogyasztói magatartás-trendek. Budapest. Akadémia Kiadó. pp. 55-94.
- TÖRŐCSIK, M. – NÉMETH, P. – JOKOPÁNECZ, E. – SZŰCS, K. [2014]: Megújuló energiaforrások elfogadottsága a magyar felnőtt lakosság körében. Marketing & Menedzsment. 48. évfolyam. Különszám. pp. 89-101.
- VALKÓ, L. [2003]: Fenntartható/környezetbarát fogyasztás és a magyar lakosság környezeti tudata. Budapest. Aula Kiadó Kft. pp. 40-41.
- VÁGÁSI, M. [2000]: A fenntartható fogyasztás és a környezettudatos fogyasztói magatartás. Marketing & Menedzsment. 34. évfolyam. 6 szám. pp. 39-44.
- VICSEK, L. [2006]: Fókuszcsoport. Osiris kiadó, Budapest. pp. 256-269.

WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT [1987]: Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. On-line: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> Letöltés dátuma: 2016. január.
2012. évi CLXXXV. törvény a hulladékról <http://www.kornved.hu/rendelet/185%202012.pdf> Letöltés dátuma: 2016. január.

A bemutatott munka a szerzők nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Nemzeti Agrárgazdasági Kamara álláspontját.

Szerzők:

SZÚCS Viktória

tudományos munkatárs

Nemzeti Agrárkutatói és Innovációs Központ – Élelmiszer-tudományi Kutatóintézet
H-1022 Budapest, Herman Ottó út 15.

v.szucs@cfri.hu

HÁMORI Judit

élelmiszeripari alelnöki tanácsadó

Nemzeti Agrárgazdasági Kamara
H-1119 Budapest, Fehérvári út 89-95.

hamori.judit@NAK.hu